
ПСИХОЛЕКСИЧНА ТАКСОНОМІЯ ЛЕКСИКОНУ ОСОБИСТОСТІ: ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕНЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Олена Куц¹, Олег Горбанюк²

¹Аспірант, Люблінський католицький університет Іоанна Павла II,
м. Люблін (Польща)

²Доктор психологічних наук, завідувачий кафедри методології
психологічних досліджень, Зеленогурський університет, м. Зелена Гура (Польща)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9830-8537>

UDC: 159.942

АНОТАЦІЯ

Метою статті є аналіз історичного підґрунтя психолексичної таксономії природних мов, розгляд результатів проведених психолексичних досліджень, а також розкриття перспективи досліджень українського лексикону індивідуальних різниць та їх важливості. Припущення про те, що психологічні відмінності особистості закодовано в мові, сягають часів Гальтона, а сформульоване Голдбергом – стало основою психолексичних досліджень. Проводячи психолексичні дослідження конкретної природної мови, можна ідентифікувати структуру лексикону, що застосовується для опису особистості, виявити специфічні риси конкретної мови та подібність отриманої структури з компонентами психолексичної структури інших мов, щоб визначити рівень їхньої універсальності.

Перші психолексичні дослідження українського лексикону, згідно з принципами типових психологічних досліджень, полягали у класифікації термінів, котрі описують індивідуальні різниці людей. У результаті аналізу універсального словника української мови було ідентифіковано 20 024 таких дескриптори. За допомогою семантичного аналізу серед них виявлено 1 634 морфеми з відмінним значенням, що описують різниці між людьми у сфері особистості. Це відкриває перспективи для кількісних психолексичних досліджень різних частин мови, що містять дескриптори особистості. Найбагатшою на такі терміни частиною мови є прикметники, в результаті дослідження яких було визначено „Великі Фактори” (наприклад, Велика П’ятірка).

Address for correspondence, e-mail: editpsychas@gmail.com
Copyright: © Olena Kuts, Oleg Gorbaniuk

This is an Open Access journal, all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

DOI (Article): <https://doi.org/10.31108/1.2019.5.8.3>

© Olena Kuts, Oleg Gorbaniuk

Інші частини мови, такі як атрибутивні та типологічні іменники, дієприкметники та дієслова, також мають велику цінність для лексичних досліджень, оскільки доповнюють прикметникову структуру завдяки специфічним термінам, що містяться виключно в цих частинах мови. Типологічні іменники в українській мові становлять особливу групу, оскільки серед виявлених унікальних морфем 22,0% є типологічними іменниками, які описують індивідуальні відмінності, і це складає 13,0% від загальної кількості унікальних морфем особистості, а також мають ряд переваг у міжособистісних стосунках. Найменш дослідженою групою в світових лексичних дослідженнях є дієслова. Їх цінність полягає в тому, що вони описують тимчасову дію, що характеризує особистість, і водночас, називаючи специфічні моделі поведінки, не містять оцінки. Застосування більш поширеного в лексичних дослідженнях рестриктивного підходу дозволяє порівнювати результати досліджень багатьох мов. Для глибшого вивчення структури української лексики в перспективі варто звернути увагу не лише на дескриптори особистості, а й на індивідуальні відмінності у світорозумінні, когнітивних, емоційних та мотиваційних реакцій на інших людей, соціальні оцінки та емоційні стани. Результати кількісних психолексичних досліджень сприятимуть дискусії про універсальність вимірів особистості, допоможуть виявити специфічні риси особистості україномовців, а також створять підґрунтя для опрацювання культурно-специфічних моделей та інструментів дослідження.

Ключові слова: психолексична таксономія, особистість, індивідуальні різниці, українська мова.

Вступ

Стародавні мислителі, такі як Платон, Теофраст, Арістотель та інші задумувалися над пізнанням особистості і визначенням її найважливіших рис. Вони запропонували також кілька класифікацій рис особистості, з яких деякі – як наприклад Гіппократа – використовуються до сьогодні. Це питання продовжує цікавити сучасних науковців (De Raad & Млаііс, 2017; Gorbaniuk et al., 2018; Saucier, 2003; Strelau, 2015). Прекурсором у цій сфері був Гальтон (1884), який подав ідею, що індивідуальні різниці закодовані в лексиконі природних мов, і зробив аналіз словника з метою визначення кількості слів, що описують «характер людини», вибравши з нього при-

лизно 1 000 дескрипторів особистості. У 30-х роках ХХ століття в німецькій мові були зроблені більш систематичні дослідження, внаслідок яких з'явився повний список Баумгартлера, в якому зібрані слова, що описують особистість (John, Angleitner, Ostendorf, 1988). Однак лише аналіз лексики англійської мови, зроблений Олпортом і Одбертом (1936), є першим психолексичним аналізом, оскільки базується на методологічних принципах, умовою якого є аналіз найповнішого лексику природної мови. Олпорт і Одберт (1936) проаналізували найбільший словник, що містив 400 000 слів, і ідентифікували 17 953 унікальних прикметників та іменників, які описують різниці між людьми. Дескриптори були поділені на

чотири основні категорії: риси особистості, тимчасові стани, соціальні оцінки і метафоричні та сумнівні терміни, що не увійшли в попередні групи. Голдберг (1982) використав їхній каталог слів, доповнений Норманом (1967), для подальших досліджень. Так після перерви, що тривала понад 100 років, під кінець 70-х років ХХ століття розпочалася нова хвиля систематичних психолексичних досліджень різних мов. У результаті таких досліджень була ідентифікована Велика П'ятірка (Goldberg, 1990) і Велика Шестірка (Ashton, Perugini et al., 2004). Дотепер психолексичні дослідження проведено більш ніж у 30 мовах (De Raad & Barelds, 2014). Що стосується української мови, то на сьогодні зроблено якісний аналіз лексики особистості української мови – це першим і дуже важливий етап в психолексичних дослідженнях.

Кількісний аналіз з метою визначення структури особистості українського лексикону зазвичай розпочинається з прикметникових дескрипторів, оскільки Велика П'ятірка була виявлена в результаті психолексичних досліджень цієї частини мови. Крім того, психолексичні дослідження з використанням рестриктивного підходу в більшості мов обмежуються лише цим етапом, що, поза виявленням специфічних рис особистості лексики певної мови, уможливує міжкультурні порівняння отриманих структур особистості лексики. В більшості мов група прикметників містить більше дескрипторів особистості, ніж інші час-

тини мови. Дескриптори особистості українського лексикону є цікаві тим, що в порівнянні з іншими мовами, їхній відсоток в кожній частині мови є суттєво вищий, ніж в інших мовах. Це заохочує використати ширші перспективи дослідження українського лексикону особистості, починаючи традиційно з прикметникових дескрипторів, збагачуючи структуру особистості додатковими параметрами, які можуть бути отримані в результаті досліджень інших частин мови. Якщо дескриптори особистості в атрибутивних іменниках майже повністю співпадають з прикметниковими, то в типологічних міститься велика кількість слів, значення яких не закодовано в інших частинах мови. Серед виявлених в результаті таксономії українського лексикону особистості 1 634 унікальних морфем 212 представлено типологічними іменниками, а це 13,0% від загальної кількості унікальних морфем особистості. Крім того, типологічні іменники є дуже важливими в щоденному лексиконі людей. Дієслівні дескриптори є також цінними для психолексичних досліджень через свою унікальну роль описувати поведінку та дії людини, що в свою чергу також дають інформацію про риси особистості людини, яка демонструє певну поведінку та виконує певні дії частіше від інших. Хоча ці частини мови були досліджені лише в кількох мовах, їхню важливість у визначенні структури лексики особистості важко переоцінити, а обмеження психолексичних досліджень лише до прикметникових дескрипторів,

погрожує небезпекою отримати неповну структуру особистості лексику української мови.

Психолексичні дослідження з застосуванням нерестрикційного підходу, в якому приймається ширше визначення особистості виявлять специфічну структуру міжособистісних відмінностей українського лексику, спираючись на такі важливі для функціонування людини в суспільстві категорії, як: емоційні стани, реакції інших людей, світогляд, соціальна оцінка та зовнішній вигляд, а також дасть можливість порівняти результати обох підходів.

Специфіка психолексичних досліджень

Психолексичні дослідження базуються на лексичному припущенні, яке полягає в тому, що в кожній природній мові закодовані різниці між людьми: чим значнішу роль відіграє ця характеристика людини у її функціонуванні в суспільному житті, тим більше люди будуть звертати на неї увагу, говорити про неї, нарешті надають їй назву. Рівень важливості цієї риси особистості можна визначити по кількості слів, які вживаються в конкретній мові для її називання – чим вона важливіша, тим більше є слів в лексику мови для її визначення у вигляді синонімів та антонімів. Розвинене та заново сформульоване Голдбергом (1981) лексичне припущення забезпечує можливість систематизації індивідуальних різниць.

Щоб дослідження було закваліфіковане

як психолексичне, потрібно виконати певні умови. Перша з них стосується вибірки лексику індивідуальних різниць, на яку має спиратися дослідження: вона має бути репрезентативною. По-друге, для уникнення нормативної інтерпретації дескрипторів особистості та їхньої неоднозначності важливо використовувати не словникове значення слова, а таке, яке люди розуміють і вживаються для опису особистості.

Типові психолексичні дослідження, результати яких можна порівняти з результатами досліджень інших природних мов, поділяються на два основних етапи: (1) якісні дослідження у формі таксономії, метою якої є (а) ідентифікація повного каталогу популяції лексику особистості цієї природної мови на основі найновіших та найповніших словників і (б) класифікація цих термінів, та (2) кількісні дослідження, які проводяться за допомогою опитувальників, що містять ідентифіковані на першому етапі дескриптори особистості. За допомогою опитувальника респонденти описують себе або іншу знайому особу. Результатом кількісних досліджень є ідентифікація структури вибірки термінів, що описують особистість з використанням багатовимірного статистичного аналізу. Враховуючи, що перший етап визначає результат другого, лексична таксономія в цих дослідженнях відіграє вирішальну роль (Gorbaniuk et al., 2014).

Психолексичні дослідження можна реалізувати за допомогою рестриктивного та нерестриктивного підходів, залежно від того,

яке визначення дескрипторів особистості застосовується. Нерестриктивний (інклюзивний) підхід полягає у застосуванні ширшого визначення дескрипторів особистості, їх визначення включає не лише сталі зразки поведінки, такі як темперамент, характер, здібності, а й емоційні стани тощо (Saucier 2009). Такий підхід вимагає багато часу, тому він був використаний у невеликій кількості психолексичних досліджень: в голландській, іспанській і єврейській мовах. У рестриктивному (ексклюзивному) підході використовується вузьке значення дескриптора особистості, що описує порівняно сталі різниці особистості, які мають психічну природу (Saucier, 2009; Saucier & Srivastava, 2015), тобто описують темперамент, характер, здібності, талант або їх відсутність (Angleitner, Ostendorf, John, 1990).

Методологія психолексичних досліджень

Сучасна таксономія природних мов відбувається певними послідовними етапами. Передусім з найновішого та найповнішого загального словника як матеріального сховища лексики мови, в якому міститься ключова частина лексики конкретної природної мови, беруть репрезентативну вибірку термінів, що використовуються для опису індивідуальних відмінностей (De Raad & Ostendorf, 1996). У багатьох випадках дослідження базують на словникових джерелах (De Raad & Mlačić, 2017). Тоді вибрані дескриптори особистості

приготовані судді класифікують на підгрупи (так звана „німецька таксономія”), або їх кількість звужується (так звана „голландська таксономія”), залежно від того, яке оперативне визначення особистості застосовується в дослідженні. Нарешті, у разі необхідності, список дескрипторів особистості редукується до такої кількості, що його можна використовувати у формі опитувальника в кількісному дослідженні (зазвичай від 300 до 700 слів). Редукція найчастіше відбувається за критеріями знайомості слів та частоти їх вживання в конкретній мові. Як вже згадувалося, переважна кількість психолексичних досліджень проводилася над прикметниками, в яких, як правило, міститься більше дескрипторів особистості, що дозволяє також робити міжкультурні порівняння. Результати досліджень дескрипторів інших частин мови, таких як дієприкметники, іменники та дієслова, теж є важливими, оскільки вони підтверджують певні компоненти прикметникової структури особистості певної мови та доповнюють її іншими компонентами, тому що деякі риси особистості можуть акцентувати тільки ці частини мови.

До найвпливовіших досліджень, які спричинилися до формування сучасних стандартів психолексичної таксономії, зараховуються таксономії американської англійської мови (Allport & Odbert, 1936), голландської (Hofstee, 1976; De Raad & Barelds, 2008) і німецької мов (Angleitner et al., 1990). Водночас варто зазначити, що дослідження Олпорта і

Одберта (1936) є перші і одні з найбільших, бо на сьогодні лише в трьох мовах світу вдалося зробити повнішу таксономію, яка огортає більше частин мови (прикметники, дієприкметники, іменники та дієслова): у голандській (De Raad & Barelds, 2008), польській (Gorbaniuk, Korczak, Toruj et al., 2019) та литовській (Ivanova et al., 2018).

Значення психолексичних досліджень

В розвідувальних дослідженнях структури рис особистості дослідник є відкритий для кожного результату. Отже, такий підхід є особливо цінний, оскільки за його допомогою можна відкрити такі виміри особистості, про які досі не згадувалося у предметній літературі. В результаті такого типу досліджень з'являлися інші структури особистості з різною кількістю та змістом факторів: наприклад, чотирнадцять (Guiford, Zimmerman, 1956), дванадцять (Cattell, 1945, 1947), сім (Thurstone, 1951), п'ять (Guilford & Guilford, 1939) і три (Costa & McCrae, 1976).

У 80-х роках ХХ століття психолексичні дослідження набирають нової сили під впливом сформованого лексичного припущення та інтенсивних лексикальних досліджень Голдберга (1981). Він є автором терміну «Велика П'ятірка» (Goldberg, 1990), який використав як назву п'ять факторів структури особистості, які часто повторюються в результаті досліджень. Їх також взяли як базову таксономію особистості. Це: Екстраверсія, Емо-

ційна Стабільність, Сумлінність, Доброзичливість і Інтелект. Отож, перші психолексичні дослідження були проведені на прикметниках, оскільки їх є найбільше порівняно з іншими частинами мови і вважається, що вони краще описують особистість людини (Gorbaniuk, Korczak, Ivanova, Czarnejko & Toruj, 2018). Згодом було опрацьовано П'яти-Факторну Модель Особистості і розроблено її операціоналізацію у вигляді опитувальника NEO-PI-R, де на кожен фактор припадає 6 рис (Costa, McCrae & Jonsson, 2002). В результаті психолексичних досліджень Аштона і Лі і їхніх співпрацівників (Ashton, Perugini et al., 2004) був виявлений додатковий шостий фактор – Чесність. Автори створили нову модель – Велику Шестірку, відому як HEXACO.

Психолексичні дослідження східнослов'янських мов

Переважна частина психолексичних досліджень стосувалася західнослов'янських мов, а структура лексикону особистості східнослов'янських мов досі добре не досліджена, хоча цими мовами користуються понад двісті мільйонів людей, а українська мова є на третьому місці за поширеністю серед них (після російської та польської). Оцінюється, що українською мовою розмовляє приблизно 41-45 мільйонів людей, з яких 70-75% проживають в Україні. Українська мова є однією з кількох тисяч мов у світі, психологічна структура якої ще не визначена (Gorbaniuk, Mirowich

et al., 2018).

Психолексичні дослідження української мови почалися з таксономії і проводились згідно зі стандартними принципами психолексичного підходу. Процедура селекції і класифікації дескрипторів особистості української мови була зроблена на зразок німецької класифікації (Angleitner et al., 1990) і огортала, подібно як у дослідженнях Олпорта і Одберта (1936), прикметники та іменники, з тією відмінністю, що були взяті до уваги всі іменники. Було вибрано найновішу версію Універсального словника сучасної української мови, опублікованого 2009 року (Busel, 2009) як одне з найповніших та найновіших джерел українського лексикону, що містить приблизно 220 000 слів. Це є один з найбільших словників, які використовувалися в історії психолексичних досліджень. Більший словник використовувався лише в дослідженнях з англійської і голландської мов. На основі вибірки сторінок підраховано, що цей словник містить 42 405 прикметників, 108 488 іменників та 12 251 дієприкметників. Вирішуючи, чи вибране слово було дескриптором, судді, які пройшли теоретичний та практичний тренінг, застосовували критерії відбору, запропоновані Англітнером та ін. (1990). Як критерії виключення були використані такі категорії слів: (1) слова, які не диференціюють людей одне від одного і які описують характеристики всіх людей; (2) слова, що стосуються географічного походження, національності, громадянства та релігійної або

професійної приналежності; (3) терміни, які рідко розуміють як опис рис людини. Остаточний список містив 21 770 описових термінів, які були поділені на 13 категорій/підкатегорій: (1) диспозиція; (1a) темперамент і характер; (1b) здібності, таланти або їх брак; (2) тимчасові обставини; (2a) емоційні стани: емоції, настрої та відчуття; (2b) фізичні та тілесні стани; (2c) видима активність; (3) соціальні та репутаційні аспекти; (3a) ролі та стосунки; (3b) соціальні наслідки: реакції інших людей; (3c) чисте оцінювання; (3d) позиція та світогляд; (4) явні характеристики і зовнішній вигляд; (4a) анатомія, конституція та морфологія; (4b) зовнішність і вигляд; (5) спеціалізовані та технічні умови; (6) метафоричні терміни (Gorbaniuk, Mirowich et al., 2018).

Остаточо 20 024 (9,1%) були класифіковані як терміни, що диференціюють людей одне від одного (Gorbaniuk, Mirowich et al., 2018). Це включало 8 408 прикметників (3,8% усіх слів із словника) та 10 415 іменників (4,7%). Терміни, за допомогою яких можна диференціювати людей одне від одного, складають 19,8% усіх прикметників у словнику та 9,6% усіх іменників. Найбільшу групу серед дескриптивних термінів української мови становлять терміни, що описують соціальні аспекти функціонування особи (31,4%; напр.: учень, демократ, робітник), зокрема соціальні ролі та стосунки (8,0%; напр.: дружина, брат, директор), оцінювання (9,5%; напр.: розумний, невмілий, злий). До другої найбільшої

групи належать дескриптори особистості (27,1%; напр.: гарний, сильний, зразковий), що описують індивідуальні відмінності. На третьому місці тимчасові стани (16,1%; напр.: розгубленість, замисленість, зосередженість), а на четвертому – ті, що характеризують зовнішні ознаки особи (12,1%; напр.: високий, широкоплечий, дрібний). Найменша категорія – це спеціальні терміни (3,3%), що описують розумові (напр.: олігофрен, деменція) та фізичні (напр.: анорексія, булімія) розлади, які зазвичай використовують фахівці і які пересічний користувач української мови часто не розуміє (Gorbaniuk, Mirowich et al., 2018).

У результаті семантичного аналізу 20 024 термінів було визначено 2 426 прикметників (напр.: втомлений, холодний, впертий), 2 255 дієприкметників (напр.: блукаючий, лежачий, тонізуючий), 1 474 типологічних (напр.: герой, нахаба, зірка) та 1 653 атрибутивних (напр.: сумлінність, працьовитість, хитрість) іменників, що описують індивідуальні різниці, та виявлено 1 634 морфем з відмінним значенням, на підставі яких створені прикметникові, іменникові та дієприкметникові дескриптори особистості (Gorbaniuk, Mirowich et al., 2018).

Терміни, що описують особистість, є найцікавішими з погляду психології особистості. Оскільки прикметники нараховують найбільшу кількість таких слів, факторні структури лексики особистості базуються саме на них (Ashton, Lee & Goldberg, 2004). В укра-

їнській мові відсоток термінів, що описують особистість, є одним з найвищих – від 25% до 35% для різних частин мови, тоді як у переважній кількості мов цей відсоток прикметників не перевищує 20%. Також в українській мові міститься 96% маркерів Великої Шестірки з міжкультурних порівнянь (De Raad et al., 2010), що дає можливість реплікації цих факторів та порівняльного аналізу з іншими мовами, а також виявлення специфічних ознак структури особистості українського лексикону (Gorbaniuk, Mirowich et al., 2018).

Потреба психолексичних досліджень різних частин мови українського лексикону

Прикметники, зазвичай, є найбільшою частиною мови у більшості природних мов, що містить слова, які описують індивідуальні відмінності між людьми. Їх вважають «основним сховищем седиментації важливих індивідуальних різниць» (Saucier & Goldberg, 1996: 30-31). Як дескриптори особистості саме прикметники є найкориснішою групою слів з цього погляду та відіграють ключову роль в описі особистості, порівняно з іменниками та дієсловами. Вони описують стабільні характеристики людей, тому найкраще надаються для оцінювання рис особистості. На відміну від дієслів, прикметники є більш абстрактні, амбівалентні і мають ширше значення (De Raad, Mulder, Kloosterman, & Hofstee, 1988). Крім того, прикметники, описуючи окрему властивість предмету, можуть стосуватися великої

кількості об'єктів, вказуючи на їхню кількісну та якісну відмінність (Wierzbicka, 1986). Компоненти Великої П'ятірки і Великої Шестірки були виявлені в результаті психолексичних досліджень прикметникових дескрипторів особистості, тому дослідження передусім цієї частини мови допоможе виявити прикметникову структуру особистості українського лексикону та дозволить порівняти її з прикметниковими структурами інших мов, а також із компонентами Великих Факторів.

Результати досліджень інших частин мови показали, що певна кількість унікальних слів міститься саме в них (Gorbaniuk, Korczak, Toruj et al., 2019). Хоча прикметникових дескрипторів особистості є загалом найбільше порівняно з іншими частинами мови, обмеження психолексичних досліджень лише до них загрожує редукаціонізмом, оскільки повнішу психолексичну структуру особистості можна отримати, досліджуючи інші частини мови, що містять дескриптори особистості.

Серед унікальних 1 634 морфем української мови 212 представлено типологічними іменниками (наприклад, рюмса, пристосованець, тринькало, зівака, стогній), що становить 22,0% морфем з типологічних іменників, які описують особистість, і 13,0% від загальної кількості унікальних морфем особистості. Інакше виглядає ситуація з атрибутивними іменниками, де майже кожному прикметнику відповідає атрибутивний іменник (наприклад, *чесний* ® когось характеризує *чесність*). Про-

те порівняно важко знайти еквіваленти в межах тієї самої морфеми для типологічних іменників (Gorbaniuk, Mirowich et al., 2018). Це вказує на те, що психолексичні дослідження цієї частини мови можуть мати вирішальну роль у визначенні структури особистості української мови через значну кількість унікальних морфем, що є специфічним для українського лексикону, але також через їхню універсальну важливість у міжособистісних стосунках у щоденному житті. Ця важливість полягає в тому, що типологічні іменники:

- ⇒ описують атрибути особистості, які не містяться в прикметниках, напр.: рюмса, пристосованець, тринькало, зівака, стогній (Gorbaniuk, Mirowich et al., 2018);
- ⇒ частіше використовуються в усній мові, ніж в письмовій (Angleitner et al., 1990; Saucier, 2003); вживаються в неофіційних розмовах і неформальному контексті мови, вони практичні, легко використовуються в поточній мові (Saucier, 2003), напр.: дурень, шизік;
- ⇒ часто вживаються як метафора (Henss, 1995), напр.: попелюшка, марнотратний син;
- ⇒ ефективно описують загальний образ людини (De Raad & Hoskens, 1990), завдяки чому корисні для називання окремих осіб (Henss, 1998), мають риторичну/ораторську цінність (De Raad & Hoskens, 1990); легко діють на уяву (De Raad & Hoskens, 1990), напр.: бомж,

- ⇒ дюймовочка;
- ⇒ називають тип особи (єднають одночасно кілька рис): викликають різноманітні образи/асоціації (Henss, 1995); вони ємкі, містять багато інформації (De Raad, Oudenhoven & Hofstee, 2005); краще зображають риси (Angleitner et al., 1990), наприклад: холерик, психічка;
- ⇒ викликають більше враження, оскільки сприймаються як головні і значимі в реченні (Barelds & De Raad, 2015), напр.: нувораш, бурмило;
- ⇒ рішучіше характеризують те, що описують (Barelds & De Raad, 2015); вони мають крайні і полярні значення, (Angleitner et al., 1990), напр. святоша, нелюд;
- ⇒ містять суспільну оцінку, характеризуються ярликами, але завдяки цьому можна зрозуміти, через які риси люди так когось описують (Saucier, 2003), акцентують емоції того, хто описує, його ставлення (Angleitner et al., 1990) напр.: лове-лас, бовдур;
- ⇒ виражають емоції, ними користуються, щоб ранили інших словами, але також з метою зауваження та заклику до моральності людини (De Raad, Oudenhoven, & Hofstee, 2005), напр. злодій, брехун;
- ⇒ використовуються для категоризації суспільства, ними називають «тип» людей (Saucier, 2003), напр.: новараш, роботяга, селюк;

- ⇒ порівняно до решти лексичних одиниць містять більше слів, що стигматизують і патологізують, завдяки чому потенційно можна злокалізувати явище патології, яка слабо показана в діагностичній системі, але часто вживається в розмовах людей (Saucier, 2003), і в майбутньому може допомогти виокремити такий діагноз (Saucier, 2003), наприклад: психопат, алкоголік;

Грунтуючись на психолексичному припущенні, що індивідуальні різниці є закодовані в природніх мовах, дослідження психолексичної структури типологічних іменників виявляють повнішу структуру дескрипторів особистості лексикону української мови, потенційно доповнюючи результати попередніх лексичних досліджень прикметникового лексикону. Також ці дослідження допоможуть визначити важливість відкритих аспектів у поясненні інших змінних і поширити наукові знання щодо можливої людської поведінки. Результати досліджень сприятимуть дискусії на тему універсальності рис, які використовуються в описі індивідуальних різниць, і можуть стати підставою наступних досліджень, метою яких є ідентифікація психолексичної структури української мови на основі прикметників, дієприкметників, типологічних та атрибутивних іменників і дієслів.

Психолексична структура особистості дієслів – дескрипторів особистості – є також дуже мало досліджена. Описуючи людину в

природніх мовах, вживаються як слова, так і словосполучення, і описують вони риси людини, її поведінку та дії, що неможливо зробити без використання дієслів. Психолексичні дослідження структури особистості дієслів були зроблені лише в голландській (De Raad, Mulder, Kloosterman & Hofstee, 1988) та чеській (Hřebickova, Ostendorf, Oseka & Cermak, 1999) мовах. За психолексичними дослідженнями дієслів промовляють такі аргументи:

дієслова, як і прикметники, є найбільш відповідною частиною мови для опису важливих характеристик особистості (De Raad et al, 1988);

- дієслова є теоретично корисні у мові, оскільки допомагають заповнити прогалину між описом рис особистості та описом її дії (De Raad et al, 1988);
- за допомогою дієслів можна описати поведінку, що характеризує особистість, зазначаючи, що якусь дію вона виконує частіше від інших, наприклад: свариться, сміється (De Raad et al, 1988);
- певна перевага дієслів міститься в тому, що вони є денотативні за характером і мають менше оцінювальне навантаження, ніж прикметники (De Raad et al, 1988);
- містять менш упереджений зміст, оскільки називають тимчасову дійсність, на відміну від іменників чи прикметників, наприклад: хтось лінується (дієслово) і хтось є лінивий (прикметник) (De Raad

et al, 1988);

- додають нову інформацію, доповнюючи прикметникову структуру особистості (De Raad et al, 1988);
- використовуються для опису специфічних моделей поведінки в специфічних ситуаціях, можливо, є адекватніші для опису станів, наприклад, називають видиму дію (*розмовляти*) і стан, що людина переживає (*ненавидіти*) (Hřebickova et al., 1999);
- дієслова можна поділити на такі, що «описують дію» (кликати, казати, плакати), «інтерпретують дію» (допомагати, зраджувати, опікуватися), «описують стани» (любити, довіряти, ризикувати), тобто мають різноманітну багату функцію у мовному лексиконі (Semin & Fiedler, 1988)

Як уже згадувалося, психолексичні дослідження переважно проводилися з використанням рестриктивного підходу. Він має певні переваги, оскільки потребує менше часу на проведення досліджень і їхні результати можна порівняти з результатами досліджень, виконаних за допомогою такого ж підходу в багатьох інших мовах. Натомість нерестриктивний підхід, хоча є важчим та затратнішим у виконанні, уможливорює дослідження дескрипторів, що мають ширше визначення особистості, тобто містять усі слова, які можна використати для опису людини. Ці терміни, в результаті таксономії, поділяються на категорії,

які в подальшому і є предметом психолексичних досліджень.

У майбутньому кількісні психолексичні дослідження дескрипторів української мови можна традиційно розпочати з прикметників, використовуючи рестриктивний підхід. Проте обмеження досліджень з використанням вузького визначення дескрипторів особистості і проведених лише в одній частині мови може загрожувати редукціонізмом, оскільки виявлена в результаті досліджень структура особистості буде визначена виключно прикметниками. Отже, результати психолексичних досліджень кожної наступної частини мови будуть надавати додаткову інформацію щодо структури особистості, отриманої в результаті попередніх досліджень, поширювати її та допоможе визначити більш специфічні та оптимальні фактори українського лексикону особистості.

Дослідження структури міжлюдських різниць, не пов'язаних безпосередньо з особистістю

Використання нерестрикційного підходу в психолексичних дослідженнях у майбутньому не лише дасть змогу порівняти результати обох підходів, а передусім виявить специфічну структуру міжособистісних різниць українського лексикону, спираючись на інші категорії, які є цінним матеріалом для психолексичних досліджень, але не беруться до уваги в рестрикційному підході: (1) емоційні ста-

ни, (2) реакції інших людей, (3) світогляд, (4) оцінювальні терміни та (5) зовнішній вигляд. Таксономічний та консенсуальний потенціал лексичних досліджень був мало використаний у категоризації цих сфер індивідуальних різниць.

Найменш дослідженими з цих категорій є емоційні стани: емоції, настрої та відчуття. На сьогодні лише в польській мові проведені дослідження, і їхні результати є важливим доповненням до структури особистості, що була виявлена в попередніх дослідженнях лексикону особистості польської мови (Macheta & Gorbaniuk, 2019). Крім того, класифікація емоцій на основі лексичного аналізу може збільшити ймовірність досягнення консенсусу щодо універсальної класифікації емоцій в психології.

Другою категорією, з-посеред мало досліджених на сьогодні категорій міжособистісних різниць, є терміни, які описують соціальні ефекти, тобто реакцію інших людей на особу. Соціальні ефекти можуть бути головніші у міжособистісній взаємодії, ніж риси особистості (Saucier, 2010). Оскільки, якщо будемо трактувати сприйняті риси особистості цієї людини як властивість, яка виникає під час її взаємодії з соціальним середовищем, їх творення здійснюється під впливом людини, яка спостерігає, і тією, за якою спостерігають. З погляду спостерігача, реакція, яку викликає в нього ця особа, залежить від поведінки цієї людини, але також від власного наставлення –

своєї мотивації, яка впливає на формування інтерпретацій. Ця мотивація є частково унікальною для конкретної особи, а частково спільною для визначеної групи осіб. Соціальна реакція – це не простий ефект експресії риси у поведінці, а більш складний конструкт, до складу якого входять не лише унікальні зразки поведінки людини, за якою спостерігають, а й унікальний мотиваційний набір спостерігача. Саме участь цих двох чинників у формуванні соціального ефекту стає причиною того, що спостерігач усмішку може інтерпретувати на різний спосіб: як дружнє налагодження контакту, спроба флірту чи насмішку. Визначення структури, що утворюється в лексиконі, який використовується для вираження так широко зрозумілих соціальних реакцій, дозволить не лише пізнати важливі зразки поведінки, але також розуміти загальні мотиваційні зразки, які формують інтерпретаційне наставлення цього суспільства (Saucier, 2010). На сьогодні структура соціальних реакцій є визначеною лише у двох мовах: англійській (Saucier, 2010) і хорватській (Mlačić, 2016).

Третьою мало дослідженою категорією міжлюдських різниць є світогляд. На поведінку та функціонування людини в суспільстві мають великий вплив її ставлення та світогляд, що виявляється в релігійних та життєвих переконаннях, віруваннях, сприйманні світу та ставленні до екзистенційних питань (Saucier, 2006, 2015, 2018). Дослідження цієї категорії додає суттєву інформацію до струк-

тури особистості лексикону конкретної мови. На сьогодні лексична структура світогляду є визначена в трьох мовах: англійській (Saucier, 2000, 2013), румунській (Krauss, 2006) та китайській (Chen, Hsu, Zhou & Saucier, 2017). Результати цих досліджень є перспективними: в усіх мовах виявлено наблизені за змістом виміри світогляду. Це означає, що дослідження наступних мов можуть служити додатковим доказом універсальності структури світогляду, а це може стати основою для опрацювання консенсуальних моделей світогляду на зразок Великої П'ятірки для опрацювання в психології особистості (пор. Saucier & Srivastava, 2015).

Категорія, що містить в собі оцінки суспільства особистості, емоційно залучає особу, яка чує на свою адресу висловлювання інших людей, особливо якщо ці оцінки мають негативне забарвлення. Оскільки, зазвичай, вислови людей у суспільстві стосуються проблематичних ситуацій, то описи таких ситуацій вміщують не лише оцінки, які взаємно надають собі учасники події, а також виявляють інформацію про правила та культуру, які побутують у цьому суспільстві. Для надання оцінки використовуються різні частини мови, а використовуючи типологічний іменник (наприклад, невдаха) на людину накладають ярлик, проте іменники можуть також використовуватися для коригувальних цілей. Досліджуючи цю категорію, можна виявити взаємозв'язок між культурою та тим, як вона виявля-

ється в оцінках щодо інших людей, визначити цінності людей, а також уможливило кроскультурні порівняння результатів досліджень у цій сфері (Ouodenhoven et al., 2008).

Зовнішність і вигляд є першим джерелом інформації про людину, яку зустрічаємо, і вони мають великий вплив на спосіб, у який її сприймають. Хоча таких досліджень теж було небагато, їхні результати є дуже цікавими і корисними для виявлення специфічного культурного контексту у сприйнятті вигляду тіла, а також у міжкультурних порівняннях (Brooks & Elder, 2016). На сьогодні дослідження лексикону зовнішнього вигляду були проведені лише в німецькій мові (Ostendorf & Angleitner, 1994), але, на жаль, вони не опубліковані. Дослідження більшої кількості мов могли б допомогти в опрацюванні універсальної наукової таксономії зовнішнього вигляду.

Отож, пізнання сприймання особистості в широкому розумінні цього терміну за допомогою психолексичних досліджень української мови має широкі можливості реалізації. Вони лише започатковуються в українській мові, тому інформація про них та їхню важливість в українському психологічному просторі може зацікавити фахівців і заохотити до співпраці у цій сфері.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Оскільки психолексичні дослідження були проведені на порівняно малій частині

мов, то дискусія щодо універсальності Великих Факторів є все ще актуальною. До того ж переважна частина психолексичних досліджень обмежується прикметниками, що також відкриває простір для психолексичних досліджень інших частин мови, які містять дескриптори особистості, з метою визначення повнішої структури особистості цієї мови.

Визначена та класифікована українська лексика індивідуальних відмінностей відкриває великі можливості для дослідження її структури. По-перше, це дає змогу провести дослідження з використанням нерестриктивного підходу, аналогічного до того, що проводили Де Раад та Барельдс (2008), і водночас використати терміни, що описують особистість, класифіковані за різними категоріями відповідно до німецької систематики/таксономії. По-друге, це дає змогу проаналізувати структуру особистості, яку описують за допомогою різноманітних морфологічно відмінних частин мови, а саме аналізувати факторну структуру атрибутивних іменників (Di Blas, 2005) та типологічних іменників (Henss, 1998; Saucier, 2003), які досі проаналізовано лише у кількох мовах. По-третє, індивідуальний аналіз недиспозиційних категорій та підкатегорій, як це розуміють у німецькій психолексичній таксономії, дає змогу досягти таксономічного консенсусу щодо індивідуальних відмінностей у світорозумінні (Saucier, 2013), когнітивних, емоційних та мотиваційних реакцій на інших людей (Mlačić, 2016; Saucier,

2010), соціальні оцінки (De Raad et al., 2005) або емоційні стани (Macheta & Gorbaniuk, 2019). З одного боку, результати такого типу кількісних досліджень безпосередньо сприятимуть дискусії про універсалії під час описування індивідуальних відмінностей; з іншого – вони покажуть специфіку того, як жителі України, що використовують українську мову, сприймають свої власні та інші настрої, створюючи основу для розробки культурно-специфічних моделей та інструментів дослідження у вигляді опитувальника на взірць HEXACO-PI-R для вимірювання індивідуальних відмінностей особистості.

References :

- Allport, G. W., Odbert, H. S. (1936) Trait-names: A psychological study. *Psychology Monographs*, 47 (1), 160–171. DOI: [dx.doi.org/10.1037/h0093360](https://doi.org/10.1037/h0093360)
- Angleitner, A., Ostendorf, F., John, O. P. (1990). Towards a taxonomy of personality descriptors in German: A psycholexical study. *European Journal of Personality*, 4, 89–118. DOI: doi.org/10.1002/per.2410040204
- Ashton, M. C., Lee, K., Goldberg, L. R. (2004). A hierarchical analysis of 1,710 English personality-descriptive adjectives. *Journal of Personality and Social Psychology*, 87, 707–721. DOI: [10.1037/0022-3514.87.5.707](https://doi.org/10.1037/0022-3514.87.5.707)
- Ashton, M. C., Perugini, M., De Vries, R. E., Boies, K., Lee, K., Szarota, P., Di Blas, L., & De Raad, B. (2004). A Six-Factor structure of personality-descriptive adjectives: solutions from psycholexical studies in seven languages. *Journal of Personality and Social Psychology*, 86(2), 356–366. DOI: [dx.doi.org/10.1037/0022-3514.86.2.356](https://doi.org/10.1037/0022-3514.86.2.356)
- Barelds, D. P. H & De Raad, B. (2015). The role of word-categories in trait-taxonomy: evidence from the Dutch personality taxonomy. *International Journal of Personality Psychology* 2015, 1(1), 15–25. URL: <http://jdbsc.rug.nl/index.php/ijpp/article/view/19316>
- Brooks, G. R., & Elder, W. B. (2016). History and future of the psychology of men and masculinities. In Y. J. Wong, S. R. Wester (Eds.), *APA handbook of men and masculinities* (pp. 3-21). Washington, DC, US: American Psychological Association. DOI: [10.1037/14594-001](https://doi.org/10.1037/14594-001)
- Busel, V. T. eds. (2009). *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoyi ukrainskoyi movy [A large explanatory dictionary of modern Ukrainian]*. Kiev-Irpin, Ukrainian: Perun [in Ukrainian].
- Cattell, R. B. (1945). The description of personality: Principles and findings in a factor analysis. *American Journal of Psychology*, 58(1), 69–90. DOI: [10.2307/1417576](https://doi.org/10.2307/1417576)
- Cattell, R. B. (1947). Confirmation and clarification of primary personality factors. *Psychometrika*, 12(3), 197–220. DOI: [10.1007/BF02289253](https://doi.org/10.1007/BF02289253)
- Chen, Z. J., Hsu, K. Y., Zhou, X., Saucier, G. (2017). Chinese isms dimensions in mainland China and Taiwan: Convergence and extension of American isms dimensions. *Journal of Personality*, 86(3), 555–571. DOI: [10.1111/jopy.12336](https://doi.org/10.1111/jopy.12336)
- Costa, P. T., Jr., McCrae, R. R., & Jónsson, F. H. (2002). Validity and utility of the Revised NEO Personality Inventory: Examples from Europe. In B. De Raad & M. Perugini (Eds.), *Big Five assessment* (pp. 61–77). Göttingen, Germany: Hogrefe & Huber.

- Costa, P. T., McCrae, R. R. (1976). Age differences in personality structure: A cluster analytic approach. *Journal of Gerontology*, 31(5), 564–570. DOI: [dx.doi.org/10.1093/geronj/31.5.564](https://doi.org/10.1093/geronj/31.5.564)
- De Raad, B. D., Barelds, D. P. H. (2008). A new taxonomy of Dutch personality traits based on a comprehensive and unrestricted list of descriptors. *European Journal of Personality*, 94(2), 347–364. DOI: [10.1037/0022-3514.94.2.347](https://doi.org/10.1037/0022-3514.94.2.347)
- De Raad, B., Barelds, D. P. H., Levert, E., Ostendorf, F., Mlačić, B., Di Blas, L., et al. (2010). Only three factors of personality description are fully replicable across language: A comparison of 14 trait taxonomies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 98(1), 160–173. DOI: [10.1037/a0017184](https://doi.org/10.1037/a0017184)
- De Raad, B., Barelds, D. P. H., Timmerma, M. E., De Roover, K., Mlačić, B., Church, A. T. (2014). Towards a pan-cultural personality structure: Input from 11 psycholexical studies. *European Journal of Personality*, 28(5), 497–510. DOI: doi.org/10.1002/per.1953
- De Raad, B., Hoskens, M. (1990). Personality-descriptive nouns. *European Journal of Personality*, 4, 131–146. DOI: doi.org/10.1002/per.2410040206
- De Raad, B., Mulder, E., Kloosterman, K., & Hofstee, W. K. (1988). Personality-descriptive verbs. *European Journal of Personality*, 2(2), 81–96. DOI: doi.org/10.1002/per.2410020204
- De Raad, B., Mlačić, B. (2017). Psycholexical studies of personality structure across cultures. In T.A.Church (ed.), *The Praeger Handbook of Personality Across Cultures*, 1, 161–192. Santa Barbara: Praeger.
- De Raad, B., Mulder, E., Kloosterman, K., Hofstee, W. K. B. (1988). Personality-descriptive verbs. *European Journal of Personality*, 2, 81–96. DOI: doi.org/10.1002/per.2410020204
- De Raad, B., Ostendorf, F. (1996). Quantity and quality of trait-descriptive type nouns. *European Journal of Personality*, 10, 45–46. DOI: [doi.org/10.1002/\(SICI\)1099-0984\(199603\)10:1<45::AID-PER245>3.0.CO;2-6](https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-0984(199603)10:1<45::AID-PER245>3.0.CO;2-6)
- De Raad, B., Oudenhoven, J. P. V., Hofstee M. (2005). Personality terms of abuse in three cultures: type nouns between description and insult. *European Journal of Personality*, 19(2), 153–165. DOI: doi.org/10.1002/per.540
- Di Blas, L. (2005). Personality-relevant attribute-nouns: A taxonomic study in the Italian language. *European Journal of Personality*, 19, 537–557. DOI: doi.org/10.1002/per.569
- Galton, F. (1884). Measurement of character. *Fortnightly Review*, 36, 179–185. URL: <http://galton.org/essays/1880-1889/galton-1884-fort-rev-measurement-character.pdf>
- Goldberg, L. R. (1981). Language and individual differences: The search for universals in personality lexicons. *Review of Personality and Social Psychology*, 2, 141–165.
- Goldberg, L. R. (1990). An alternative “description of personality”: The Big-Five factor structure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, 1216–1229. DOI: doi.org/10.1037//0022-3514.59.6.1216
- Goldberg, L.R. (1982). From ace to zombie: Some explorations in the language of personality. In C. D. Spielberger, J. N. Butcher (Eds). *Advances in Personality Assessment* (Vol. 1, pp. 203–234). Erlbaum: Hillsdale. URL: https://projects.ori.org/lrg/pdfs_papers/acetozombie.pdf
- Gorbaniuk, O., Korczak, A., Ivanova, A., Czarnejko, A., Toruj, N. (2018). *What is beyond of adjective personality lexicon? Evidence from the Polish personality taxonomy*. 19th European Conference

- on Personality, University of Zadar, Zadar, Croatia
July 17–21, 2018.
- Gorbaniuk, O., Korczak, A., Toruj, N., Czarnejko, A., Macheta, K., Jałoszewska, M., Charęzińska-Nowocień, M., Karpiński, R., Garwoliński, Ł., Misiuro, T., Zygnerska, M., Bojan, I., Rykowska, K., Wawrzaszek, P., Jeliński, J., Hawryluk, M. (2019). *Comprehensive Psycholexical Classification of Polish Person-Descriptive Terms*. *Current Issues in Personality Psychology*, 7(2), 142–154. DOI: doi.org/10.5114/cipp.2019.82792
- Gorbaniuk, O., Kulewicz, P., Gorbaniuk, J., Kordon, A., Leoszko, W., Ivanova, A., Suchomska, M. (2014). Taksonomia psycholeksykalna języka białoruskiego [Psycholexical taxonomy of the Belarusian language]. *Current Problems of Psychiatry*, 15(2), 89–95 [in Polish]. URL: <https://www.kul.pl/files/155/public/2014-gorbaniuk-taksonomiapsycholeksykalnajezykabialoruskiego.pdf>
- Gorbaniuk, O., Mirowich, A., Leoszko, W., Gorbaniuk, J., Kordon, A., Świdarska, M., Kuts, O., Korczak, A., (2018). A psycholexical classification of ukrainian descriptors of individual differences. *Current Problems of Psychiatry*, 19(2), 1–8. DOI: doi.org/10.2478/cpp-2018-0007
- Guilford, J. P., Guilford, R. B. (1939). Personality factors D, R, T, and A. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 34(1), 21–36. DOI: doi.org/10.1037/h0056344
- Guilford, J. P., Zimmerman, W. S. (1956). Fourteen dimensions of temperament. Fourteen dimensions of temperament. *Psychological Monographs: General and Applied*, 70(10), 1–26. DOI: dx.doi.org/10.1037/h0093719
- Henss, R., (1995). Waist-to-hip ratio and attractiveness. Replication and extension. *Personality and Individual Differences*, 19(4), 479–488. DOI: [doi.org/10.1016/0191-8869\(95\)00093-L](https://doi.org/10.1016/0191-8869(95)00093-L)
- Henss, R., (1998). Type nouns and the five factor model of personality description. *European Journal of Personality*, 12, 57–71. DOI: doi.org/10.1002/1099-0984
- Hofstee, W. K. B. (1976). *Dutch traits: The first stages of the Groningen taxonomy study of personality descriptive adjectives*. Groningen: University of Groningen.
- Hrebickova, M., Ostendorf, F., Oseka, L., & Cermak, I. (1999). Taxonomy and structure of Czech personality-relevant verbs. In I. Mervielde, I. Deary, F. De Fruyt, & F. Ostendorf (Eds), *Personality Psychology in Europe* (Vol. 7, pp. 51–66). Germany: Tilburg University Press.
- Ivanova, A., Gorbaniuk, O., Blėkaitytė, D., Dovydaitytė, E., Čepulienė, A. A., Mastauskaitė, G., Ramanauskas, R., Jurgelytė, U., & Slapšinskaitė R. (2018). Do adjectives exhaust the personality lexicon? A psycholexical study of the lithuanian language. *Current Issues in Personality Psychology*, 6(3), 171–180. DOI: doi.org/10.5114/cipp.2018.73987
- John O. P, Angleitner A., Ostendorf F., (1988). The lexical approach to personality: A historical review of trait taxonomic reseach. *European Journal of Personality*, 2(3), 171–203. DOI: doi.org/10.1002/per.2410020302
- Krauss, S. (2006). Does Ideology Transcend Culture? A Preliminary Examination in Romania. *Journal of Personality*, 74(4), 1219–1256. DOI: doi.org/10.1111/j.1467-6494.2006.00408.x
- Macheta, K., Gorbaniuk, O. (2019). *Comprehensive Psycholexical Taxonomy of Emotions vs Personality Traits*. XVI European Congress of Psychology, 2–5.07.2019, Moscow, Russia.

- Mlačić, B. (2016). Social and reputational aspects of personality. *International Journal of Personality Psychology*, 2(1), 15–36. URL: <https://ijpp.rug.nl/article/view/22722/20177>
- Norman, W. T. (1967). *2800 personality trait descriptors: Normative operating characteristics for a university population*. Department of Psychology, University of Michigan. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED014738.pdf>
- Ostendorf, F., Angleitner, A. (1994). *Personality dimensions and appearance*. Paper presented at the Symposium Personality Dimensions, Seventh conference of the European Association of Personality Psychology, Madrid, Spain.
- Oudenhoven, J. P. V., De Raad, B., Askevis-Leherpeux F., Boski, P., Brunborg, G. S., Carmona C., Barelds, D., Hill, C. T., Mlačić, B., Motti, F., Rammstedt, B., Woods, S. (2008). Terms of abuse as expression and reinforcement of cultures. *International Journal of Intercultural Relations*, 32, 174–185. DOI: doi.org/10.1016/j.ijintrel.2008.02.001
- Saucier, G. (2000). Isms and the structure of social attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78(2), 366–385. DOI: dx.doi.org/10.1037/0022-3514.78.2.366
- Saucier, G. (2003). Factor structure of English-language personality type-nouns. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85(4), 695–708. DOI: dx.doi.org/10.1037/0022-3514.85.4.695
- Saucier, G. (2009). Semantic and linguistic aspects of personality. In P. Corr & G. Matthews (Eds.), *The Cambridge handbook of personality psychology* (pp. 379–399). New York: Cambridge University Press.
- Saucier, G. (2010). The Structure of Social Effects: Personality as Impact on Others. *European Journal of Personality*, 24, 222–240. DOI: doi.org/10.1002/per.761
- Saucier, G. (2013). Isms Dimensions: Toward a More Comprehensive and Integrative Model of Belief-System Components. *Journal of Personality and Social Psychology*, 104(5), 921–939. DOI: [10.1037/a0031968](https://doi.org/10.1037/a0031968)
- Saucier, G., & Goldberg, L. R. (1996). The language of personality: Lexical perspectives on the Five Factor model. In J. S. Wiggins (Ed.), *The Five-Factor model of personality* (pp. 21–50). New York: The Guilford Press.
- Saucier, G., Srivastava, S. (2015). What makes a good structural model of personality? Evaluating the Big Five and alternatives. In M. Mikulincer, P. R. Shaver (Eds.), *APA Handbook of Personality and Social Psychology. Personality Processes and Individual Differences* (Vol. 4, pp. 283–305). Washington: American Psychological Association. DOI: dx.doi.org/10.1037/14343-013
- Saucier, G., & Skrzypinska, K. (2006). Spiritual but not religious? Evidence for two independent dispositions. *Journal of Personality*, 74, 1257–1292. DOI: doi.org/10.1111/j.1467-6494.2006.00409.x
- Saucier, G., Kenner, J., Iurino, K., Bou Malham, P., Chen, Z., Thalmayer, A. G., ...& Altschul, C. (2015). Cross-cultural differences in a global “Survey of World Views”. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 46, 53-70. DOI: doi.org/10.1177/0022022114551791
- Saucier, G. (2018). Culture, morality, and individual differences: Comparability and incomparability across species. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 373(1744), 20170170. DOI: doi.org/10.1098/rstb.2017.0170
- Semin, G. R., & Fiedler, K. (1988). The cognitive function

of linguistic categories in describing persons: Social cognition language. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, 558–568. DOI: doi.org/10.1037//0022-3514.54.4.558

Strelau, J., (2015). *Różnice indywidualne* [Individual differences]. Warsaw, Poland: Scholar [in Polish].

Thurstone, L. L. (1951). The dimensions of temperament. *Psychometrika*, 16(1), 11–20. DOI: [10.1007/BF02313423](https://doi.org/10.1007/BF02313423)

Wierzbicka, A. (1986). What's in a noun? (Or: how do nouns differ in meaning from adjectives?). *Studies in Language*, 10, 353–389. DOI: doi.org/10.1075/sl.10.2.05wie

Olena Kuts

PhD student, John Paul II Catholic University of Lublin, Lublin (Poland)

Oleg Gorbaniuk

PhD, Associate Professor, Head of Department of Methodology of Psychological Research, University of Zielona Góra, Zielona Góra (Poland)

PSYCHOLEXICAL TAXONOMY OF THE PERSONAL LEXICON: PROSPECTS FOR UKRAINIAN LANGUAGE STUDIES

ABSTRACT

The article purpose is to analyze the historical basis of the psycholexical taxonomy of natural languages, to consider the results of the conducted psycholexical studies, as well as to reveal the prospects of studies of individual differences in Ukrainian lexicon and their importance. The assumption that personal psychological differences are encoded in language goes back to the days of Galton, and the ideas formulated by Goldberg became the basis of psycholexic re-

search. By conducting psycholexical studies of a particular natural language, it is possible to identify the structure of the lexicon used to describe an individual, identify the specific features of a particular language, and the similarity of a structure obtained with the components of psycholexical structures of other languages in order to determine the level of their universality.

The first psycholexical studies of the Ukrainian lexicon, according to the principles of typical psychological research, performed classification of the terms describing people's individual differences. As a result of the performed analysis of the universal Ukrainian dictionary, 20 024 such descriptors were identified. Through semantic analysis, 1 634 distinct morphemes were identified among them, describing differences between people in the sphere of personality. This opens up the prospect for quantitative psycholexical studies in different parts of the language containing personality descriptors. The richest part of the language for such terms in many languages is the group of adjectives that have identified the Big Factors (e.g., the Big Five).

Other parts of the language, such as attributive and typological nouns, adjectives, and verbs, are also of great value for lexical studies because they complement the adjective structure due to the specific terms contained exclusively in those parts of the language. Typological nouns constitute a special group, since among the identified unique morphemes, 22,0% of the morphemes are from typological nouns that describe individual differences, accounting for 13,0% of the total

unique morphemes of personality, and also have several advantages in interpersonal relationships. The least studied group is the personality-descriptive verbs. They are also important for lexical research because they describe a temporary action that characterizes an individual, whereby, naming specific behaviours, they do not contain estimates. The use of a more widespread restrictive approach in lexical studies makes it possible to compare the results of lexical research in many other languages.

For a deeper study of the Ukrainian vocabulary structure in the future, it is necessary to pay attention not only to personality descriptors, but also to individual differences in worldview, cognitive, emotional and motivational reactions to other people, social evaluations and emotional states. The results of the quantitative psycholexical research will promote discussion about the universality of personality measurements, as well as reveal specific personal traits of Ukrainian speakers and create a basis for elaboration of cultural-specific models and research tools.

Keywords: psycholexical taxonomy, personality, individual differences, Ukrainian.

Куц Елена

*Аспирант, Люблинский католический университет
Иоанна Павла II, г. Люблин (Польша)*

Горбанюк Олег

*Доктор психологических наук, заведующий кафедрой
методологии психологических исследований, Зелено-
гурский университет, г. Зелёна Гура (Польша)*

ПСИХОЛЕКСИЧЕСКАЯ ТАКСОНОМИЯ ЛЕКСИКОНА ЛИЧНОСТИ: ПЕРСПЕКТИВЫ ИССЛЕДОВАНИЙ УК- РАИНСКОГО ЯЗЫКА

АННОТАЦИЯ

Целью статьи является анализ исторического фундамента психолексической таксономии естественных языков, рассмотрение результатов проведенных психолексических исследований, а также раскрытие перспективы исследований украинского лексикона индивидуальных различий и их важность. Предположение о том, что психологические различия личности закодированы в языке, известно со времен Гальтона, а сформулированное Голдбергом – стало основанием для психолексических исследований. Проводя психолексические исследования конкретного естественного языка, можно идентифицировать структуру лексикона, применяющегося для описания личности, выявить специфические черты конкретного языка и сходство полученной структуры с компонентами психолексической структуры других языков, чтобы определить уровень их универсальности.

Первые психолексические исследова-

ния украинского лексикона, в соответствии с принципами психологических исследований, заключались в классификации терминов, описывающих индивидуальные различия людей. В результате анализа универсального словаря украинского языка было идентифицировано 20 024 таких дескриптора. Посредством семантического анализа среди них определено 1 634 морфемы с отличным значением, которые описывают различия между людьми в сфере личности. Это открывает перспективы в проведении количественных психолексических исследований различных частей речи, содержащих дескрипторы личности. Самой богатой на такие термины частью речи во многих языках являются прилагательные, в результате исследования которых были определены Большие Факторы (к примеру, Большая Пятерка).

Другие части речи, такие как атрибутивные и типологические существительные, причастия и глаголы, также очень ценны для лексических исследований, поскольку дополняют структуру прилагательного благодаря специфическим терминам, содержащимся только в этих частях речи. Типологические существительные составляют особую группу, поскольку среди выявленных уникальных морфем 22,0% являются типологическими существительными, описывающими индивидуальные различия, что составляет 13,0% от общего количества уникальных морфем личности, а также имеют ряд преимуществ в меж-

личностных отношениях. Наименее исследованной группой являются глаголы. Они также важны для лексических исследований, поскольку описывают временное действие, характеризующее личность, причем, называя специфические модели поведения, не содержат оценки. Использование более распространенного в лексических исследованиях рестриктивного подхода позволяет сравнивать результаты лексических исследований во многих языках. Для дальнейшего изучения структуры украинской лексики стоит обратить внимание не только на дескрипторы личности, но и на индивидуальные различия в миропонимании, когнитивных, эмоциональных и мотивационных реакций на других людей, социальные оценки и эмоциональные состояния. Результаты количественных психолексических исследований будут способствовать дискуссии об универсальности измерений личности, помогут обнаружить специфические особенности личности пользователей украинского языка, а также образуют почву для разработки культурно-специфических моделей и инструментов исследования.

Ключевые слова: психолексическая таксономия, личность, индивидуальные различия, украинский язык.

Дата отримання статті: 20.08.2019

Дата рекомендації до друку: 25.08.2019

Дата оприлюднення: 31.08.2019